

A rozsomák-tól a rozsnok-ig. TÖLGYESI BEATRIX „Mitől lengyel a *rozsomák*?” című közleményében e szó származásáról szóló megjegyzései mellett dicséretes kutatói vénával próbálja nyomozni a ’menyétféle állat, egyfajta borz’ jelentésű *rozsomák*-nak általa jogosan gyanúsna vélt első magyar előfordulású adatát, melyet etimológiai szótáraink a XVI. századból valóként tüntetnek föl. Ugyancsak jó hang- és jelentéstörténeti meglátásokkal észrevételezi, hogy ez a feltűnően korai, ám több forráskézen is átment, *Rosmak wizek*-ként lejegyzett adat íráshiba vagy helytelen olvasat lehet: szerinte ugyanis itt nem *rozsomák vizét*-ről van szó, hanem *rozsnak vizét*-ről, azaz a *rozs* szónak a birtokos jelző *-nak* ragjával ellátott alakjáról.

Az okfejtés kifogástalan addig, hogy szó sem lehet itt teljesen értelmezhetetlen állatszerepeltetésről, tehát a *rozsomák*-ról, annál is inkább nem, mert az eredeti, elsődleges forrás, mint a következők is, gyógyszernevekről, közelebbről *g y ó g y n ö v é n y e k r ő l* szólnak. Annak azonban már eleve eléggé kevés a valószínűsége, hogy a rozs főzetét használták volna gyógyászati célokra, ilyesmire e kultúrnövénynek sem a történeti, sem a néprajzi adatai között nem találok példát. Az egykori gyógyászat világát különben is elsősorban a mezei gyomnövények, illetőleg ezeknek a főzetei töltik ki, ezért már eleve elsősorban itt érdemes az ügyben kereskedni.

Nincs sok kétségem afelől, hogy ominózus esetünkben a gyepnövények, közelebbről a pázsitfűvek családjába tartozó *rozsnok* (*Bromus*)-ról van szó, mely közönséges az európai égvőben, így hazánkban is: régiségünknek egyik nagyon ismert mezei növénye, melynek fő-

zetét gyógyításra használták. Szinte minden régi orvosi könyvnek fontos szereplője, ugyanakkor egykori szótárainkban is rendszeresen feltűnik. Elsőként CALEPINUSnál találjuk: 612: „lolium – *Rosnok* (auagy) vadocz”; *a*-zó alakja is már a PÁPAI-PÁRIZ–BOD latinjában megjelenik: „*Vicia: Rofnak*” (585). Ami a *rozsnok* ~ *rozsnak* jelentését, közelebről a gyógyászatban kialakult funkcióját illeti, az a tévesen a *rozsomák*-hoz számított első adatából világosan ki is derül: „Az Rosmak wyzet ha ky meg Izya az meg hewít agy welewt meg hywössítý” (KÓSSA GYULA, Régi magyar gyógyszernevek. MNyTK. 10. Bp., 1909: 40, *Rozsmák víz* a.). Mint bevezető címszava mutatja, alighanem már KÓSSA népetimológiásnak fogja föl a szó szerkezetet, ugyanezt teszi különben – helyesen – a szerkezet egy másik, népnyelvi változáttal, a *rozsnyak*-kal BEKE ÖDÖN is (MNy. 1960: 480).

Valószínű egyébként, hogy a *rozsnok* ~ *rozsnak* mint egykor kifejezetten divatos orvosi nyelvi szó vagy sohasem hatolt be számottevően a magyar népi szóhasználat szintjére, vagy idővel kimaradt abból, mivelhogy nyelvjárási szótáraink (Tsz., MTsz. stb.) éppen csak említik, l. pl.: *rozsnok*, *rozsnok*, *rozsnok* (MTsz. 2: 316, a Székelyföldről). Jellemző, hogy az ÚMTsz.-ben már nem is kapott helyet. Mint botanikai szaknyelvünk eleme azonban ma is virulens (l. BiológiaiLex. 3: 524). Hogy a TÖLGYESI elsődleges közlési szándéka szerint fölvetett *rozsomák* vagy a tőlem előhozott *rozsnok* ~ *rozsnak* milyen eredetű, illetőleg mely nyelvből, nyelvekből került a magyarba, az az ügy itt érintett vonatkozásában kevésbé érdekes. Mégis megemlítem, hogy az utóbbi *ny*-es változatai – magyar nyelvi népetimológiás színezetük mellett – a szó szláv előzményeitől nyilván nem mentesek, nem is szólva a *rozsnok*, *rozsnok*-féle alakokról (vö. még KNEZSA, SzIJs. 2: 732; EWUng. 2: 1287).

Ami TÖLGYESI *rozsomák*-ját illeti, a szerző joggal nehezményezi, hogy e szó előbb tárgyalt XVI. századi előfordulását a megadott jelentéssel simán fölveszi mind a TESz., mind az EWUng. Figyelmébe ajánlanám, hogy ennek alapja nyilvánvalóan KISS LAJOS korábban közölt, egyébként igen tartalmas *rozsomák*-cikkének forrásidézése (l. MNy. 1963: 347). A filológia ördöge, úgy látszik, sohasem alszik: KISS átvette KÓSSA kritikátlan közlését, a szótárak pedig KISSÉIT, de ez sem a TESz.-t, sem az EWUng.-ot nem menti föl a TÖLGYESI megsejtette tévedés továbbvitelének vétsége alól. Viszont a szerző súlyához mérten alighanem túlságos szigorral, bár kétségkívül szellemesen ítéli meg a TESz.-t jórészt az EWUng. figyelembevétel nélkül kivonatoló ESz.-nek az előzőeken túlmenő hibáját, amit a *rozsomák* szépirodalmi átvételként minősítésével elkövet.

Végezetül: Meg vagyok győződve róla, hogy TÖLGYESI BEATRIX nyilván hamar észrevette volna, hogy a szóban levő *Rosmak* adatnak nem *rozsnak*-nak, hanem *rozsnok*-a föloldása, és ezzel meg is takaríthatna volna magának a fáradságos, de jellege miatt reménytelen filológiai utánajárást, ha kicsit jobban szétnéz a TESz. és az EWUng. megfelelő lapjain. Ugyanis mindkét szótárban ugyanazon a lapon (3: 754, illetőleg 2: 1287) egy szócikk, a *rozsolis* közbeiktatásával ott szerepel mindkét kiemelt címszó és cikk. Úgy látszik, a figyelem ördöge is ott lappanghat valahol a szótörténeti-etimológiai ügyek megítélésének háttérben is.